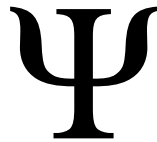

DET PSYKOLOGISKE FAKULTET

Fattigdommen og ubehaget
Om avvik mellom verdier og atferd når det gjelder verdens fattige

HOVEDOPPGAVE

profesjonsstudiet i psykologi

Sivert Straume
Kristin Rasten
Tonje Næss Korshavn

Høst 2007

Veileder: Robert Wicklund
Institutt for samfunnspsykologi

Forord

Denne oppgaven er skrevet i artikkelformat og følger retningslinjene i femteutgaven av *Publication Manual of the American Psychological Association (APA)*. Noen tilpasninger har vi imidlertid gjort. Forsiden følger malen for hovedoppgaver i psykologi ved Universitetet i Bergen. Vi har inkludert dette forordet. For å øke lesbarheten har vi (1) plassert tabellen i selve resultatdelen, (2) plassert hver fotnote på samme side som henvisningen står, (3) brukt norsk vokabular og norske rettskrivningsregler i størst mulig grad. Unntaksvis har vi likevel brukt engelsk rettskrivning, (a) for innarbeidete forkortelser som ”*M*” og ”*SD*” i tabell og (b) for rapportering av desimaltall, hvor vi bruker punktum i stedet for komma.

Abstract

The present study investigated the extent to which being reminded of personally held humanistic values and one's own effort to help the world's poor serves to provoke cognitive dissonance. Furthermore, it investigated what consequences it might have for future behaviour, whether such dissonance is reduced through justification or self-criticism. 247 students and activists (60.7 % women; mean age 23.4 years) participated in a survey-based experiment, adapted from Elliot Aronson's Hypocrisy paradigm. Contrary to the hypothesis, there were no differences between conditions on relevant variables. The results indicate that merely reminding people of their humanistic values and helping effort may be insufficient to make them change their thinking and behaviour on this issue.

Fattigdommen og ubehaget

Om avvik mellom verdier og atferd når det gjelder verdens fattige

Har mennesker samme verdi uansett hvor i verden de måtte bo? Hva mener du? Og hva gjør du for å hjelpe de tusen millioner mennesker som lever i livstruende fattigdom i verden?

Føler du et ubehag når du får slike spørsmål? I så fall er du neppe alene. Humanistiske verdier, som nedfelt i *Verdenserklæringen om menneskerettighetene* (FN, 1948), står sterkt i både det offentlige rom og i selvpoppfatningen hos de fleste av oss. De ekstreme forskjellene mellom rik og fattig kjenner vi godt til. Fattigdommens grufulle følger vet vi om når vi orker å tenke på dem. Men hvor langt strekker vi oss for å hjelpe? Som tidligere visegeneralsekretær i FN, Jan Egeland (2005), uttalte

Vi bruker mer penger på tyggegummi i den vestlige verden enn det koster å gi mat til de som sulter blant verdens flyktninger, fordrevne og undertrykte. Vi bruker dobbelt så mye på iskrem i Europa som det vi har til alt hjelpearbeid i hele verden.

Mulighetene er til stede for at mange opplever å ha et ansvar for å hjelpe som de ikke i stor nok grad oppfyller. I dagligtalen er det kjent som dårlig samvittighet. I sosialpsykologien benyttes begrepet *kognitiv dissonans* om det ubehaget som oppleves ved diskrepans mellom holdninger og atferd (Festinger, 1957).

Denne studien undersøker om det å bli minnet om sine humanistiske verdier og sin egen innsats for å bekjempe fattigdom er egnet til å utløse kognitiv dissonans. Videre undersøker den hvilke følger det får for fremtidig hjelpeatferd dersom den som opplever dissonans reduserer den gjennom rettferdiggjøring eller selvkritikk.

Kognitiv dissonans

”Kognitiv dissonansteori er vesentlig sett en teori om hvordan mennesker prøver å forstå sine omgivelser og sin egen atferd, og således forsøke å leve liv som er (i det minste

etter deres egen oppfatning) fornuftige og meningsfulle.” Slik sammenfattet Elliot Aronson (1999, s.105, vår oversettelse) teorien om kognitiv dissonans, som ble framsatt av Aronsons læremester Leon Festinger (1957). Teorien har hatt stor gjennomslagskraft. Den har blitt brukt i forskning på en lang rekke emner, inkludert beslutningstaking, barneoppdragelse, behandling av slangefobi, mellommenneskelig tiltrekning, gambling og religiøse fanatikers misjonering, for å nevne noe (Aronson, 1999).

Kjernen i Festingers teori sier at når en person har to kognisjoner som er inkonsistente med hverandre, oppstår et ubehag. Ubegaget motiverer til å justere kognisjoner slik at ubegaget blir redusert. Kognisjoner refererer til elementer av kunnskap som en person har om sine omgivelser, sine oppfatninger, holdninger, verdier og egen atferd. Festinger betegner kognitiv dissonans som en driftstilstand, på linje med sult og tørst.

En rekke forskningsparadigmer har vært brukt for å studere kognitiv dissonans (for en oversikt se Harmon-Jones & Mills, 1999.) Det vanligste er det som på norsk kan kalles *fremkalt-samtykkeparadigmet* (induced-compliance paradigm). Denne prosedyren inducerer kognitiv dissonans i forsøkspersoner ved å lede dem til å gjøre en handling som er inkonsistent med en holdning man regner med at de har. Forsøkspersonenes dissonans måles indirekte, som *dissonansreduksjon*. Dissonansreduksjonen antas å vise seg som endring av holdningen slik at den blir mer konsistent med atferden. Holdningsendringen kommer fram ved å sammenligne holdningen i forsøksgruppen etter at de har utført den holdningsstridige atferden med holdningen i kontrollgruppen.

I Festinger og Carlsmiths (1959) første og svært innflytelsesrike studie innen fremkalt-samtykkeparadigmet, ble forsøkspersonene satt til å gjøre en oppgave som var ment å være særdeles kjedelig. Deretter ble personene i eksperimentgruppene fortalt at de ville bli gitt henholdsvis svært lav eller svært god betaling for å fortelle til personer, som de trodde var andre forsøkspersoner, at eksperimentet hadde vært morsomt og interessant. I tråd med

dissonansteori resonerte forskerne at bare de som ikke hadde ytre insentiv –det vil si skikkelig betaling– til å gå med på forsøksleders anmodning, ville oppleve dissonans og ha behov for å rettferdiggjøre handlingen. Resultatene bekreftet hypotesen. Gruppen som fikk dårlig betalt viste dissonansreduksjon ved å rapportere mer positiv holdning til den kjedelige oppgaven enn kontrollgruppen. Den andre eksperimentgruppen gjorde ikke det.

Fremkalt-samtykkeparadigmet og de fleste andre paradigmer innen kognitiv dissonansforskning lar forsøkspersonene utføre en handling, eller tilfører dem på annen måte nye kognisjoner, som skaper dissonans. Festingers teori hadde imidlertid et bredere siktemål enn slik laboratorieskapt dissonans. I teorifremleggelsen sin pekte han på at også ”gamle” kognisjoner kan være inkonsistente med hverandre. McGregor, Newby-Clark, og Zanna (1999) betegner dette som *naturlig inkonsistens* (native inconsistencies) eller potensiell ambivalens. Ambivalensbegrepet låner de fra en annen forskningstradisjon, men de betrakter det som konsistent med Festingers dissonansbegrep. Vi foretrekker derfor å oversette begrepet til dissonansterminologi og bruker heretter termen *potensiell dissonans* for å betegne den dissonansen som inkonsistente naturlige kognisjoner kan skape, dersom en person blir oppmerksom på dem samtidig. McGregor et al. (1991) vektlegger begrepet *samtidig tilgjengelighet* (simultaneous accessibility). De betrakter samtidig tilgjengelighet som moderator for all dissonans. Dersom inkonsistente kognisjoner ikke er tilgjengelige på samme tid, så vil dissonansen minimeres. Hvis de derimot er tilgjengelige på samme tid, så vil dissonansen maksimeres. De gjennomgår tidlige kognitiv dissonansstudier og viser hvordan situasjonelle forhold kan påvirke en kognisjons tilgjengelighet ved å lede oppmerksomheten mot den eller bort fra den. En distraksjon fra en kognisjon kan redusere tilgangen til den, påminnelser om kognisjonen kan øke tilgangen til den. For eksempel lyktes det Carlsmith et al. (1969) å øke den dissonansen som et objekt var involvert i ved å la en lampe blinke over det.

McGregor et al. (1999) hevder at personer har en ”imponerende evne til å unngå bevissthet om sine inkonsistenser under normale omstendigheter” (s. 341, vår oversettelse). Dette følger logisk av Festingers tese om at dissonans er en ubehagelig driftstilstand som motiverer for dissonansreduksjon og tesen om at samtidig tilgjengelighet modererer dissonansen mellom inkonsistente kognisjoner. Et forskningsparadigme som opphever ”normale omstendigheter” og tvinger personen til å bli bevisst på egen potensiell dissonans er kjent som *hykleriparadigmet* (hypocrisy paradigm) (Aronson, 1999). Typiske studier innen hykleriparadigmet (Aronson, Fried, & Stone, 1991; Dickerson, Thibodeau, Aronson, & Miller, 1992; Stone, Aronson, Crain, Winslow, & Fried, 1994) utnytter personers potensielle dissonans mellom sosialt ønskerverdige holdninger og ikke fullt så ønskerverdig atferd, til å endre deres atferd så den blir konsistent med den ønskerverdige holdningen. Ved å la forsøkspersoner erklære sine gode holdninger offentlig, for eksempel ved å la dem lage en video hvor de oppfordrer andre til påpasselig kondombruk (Aronson et al., 1991; Stone et al., 1994) og deretter spørre dem om deres egen, formodentlig utilstrekkelige praksis på det aktuelle området, oppnår de å gjøre personen oppmerksom på de inkonsistente kognisjonene samtidig. Resultatet i disse studiene er at forsøkspersonene på senere tidspunkter rapporterer både økt intensjon om å handle i tråd med den ønskerverdige holdningen og mer holdningskonsistent atferd sammenlignet med kontrollgruppen.

Ubehaget ved kognitiv dissonans kan reduseres ved å fjerne en av de inkonsistente kognisjonene (endre holdningen eller atferden¹), legge til konsistente kognisjoner som gjør de inkonsistente kognisjonene konsistente innen en større ramme eller trivialisere og således redusere betydningen av en av de inkonsistente kognisjonene (Festinger, 1957; Leippe & Eisenstadt, 1999). Når en person blir klar over holdningsstridig atferd, vil vedkommende ofte *rettfærdiggjøre* misforholdet. Det gjøres ved å trivialisere misforholdet eller legge til

¹ Strengt tatt er det *kognisjonen* om atferden som må endres. Ofte er dette samme sak fordi det er vanskelig å benekte for seg selv at en har gjort det en har gjort (Festinger 1957).

kognisjoner som gjør forholdet mellom holdning og atferd konsistent. I Festinger og Carlsmiths (1959) klassiske studie fungerte god betaling som en rettferdiggjøring av den holdningsstridige atferden.

I en bortgjemt og siden lite referert² passasje peker Festinger (1957) på en måte å redusere dissonans på som skiller seg fra de andre. I et eksempel viser han til en mann som har kjøpt en bil. Negative sider ved bilkjøpet skaper dissonans som han ikke lykkes med å redusere på vanlig måte (selge bilen igjen eller ”oppdage” verdien av alle dens fortreffelige egenskaper). Deretter skisserer han en siste mulighet til dissonansreduksjon for bilkjøperen: ”Han kan innrømme overfor seg selv, og overfor andre, at han tok feil da han kjøpte bilen og at hvis han fikk gjøre det om igjen, så ville han kjøpe en annen sort” (Festinger, 1957, s. 29, vår oversettelse). Festinger betegner dette som en prosess for å atskille seg psykologisk (psychological divorcing) fra handlingen. Vi bruker den mer håndterlige termen *selvkritikk* for å referere til slike kognisjoner. Denne dissonansreduksjonsstrategien synes å være reflektert i noen av vår kulturs diskurser. I media rapporteres det noen ganger om personer som har tilstått en forbrytelse og etterpå forteller at de er lettet over å ha lagt kortene på bordet. I teologien blir syndsbejelse framstilt som å legge av seg en tyngende bølge. Disse eksemplene illustrerer en oppfatning i kulturen om at det å erkjenne egen tilkortkommenhet og ta avstand fra sine handlinger noen ganger kan gi psykologisk lettelse, eller med Festingers term *dissonansreduksjon*.

Hvilken strategi personen reduserer dissonansen gjennom får følger for senere atferd på det aktuelle området, dersom vi følger logikken i kognitiv dissonansteori. Kognisjoner som rettferdiggjør atferd fjerner dissonansen som kunne motivert for atferdsendring. Rettferdiggjøring som dissonansreduksjonsstrategi vil dermed redusere intensjonen om å endre atferd i framtiden. Selvkritiske kognisjoner er derimot inkonsistente i forhold til

² Sakai (1999) er et unntak og nevner denne passasjen såvidt.

atferden. Dermed vil fremtidige handlinger av samme type som den som skapte den opprinnelige dissonansen, skape ny dissonans. Den selvkritiske strategien vil således øke intensjonen om å endre atferd. Festingers selvkritiske bilkjøper i eksempelet over tenkte nettopp at om han fikk gjøre det om igjen, så ville han handlet annerledes. Om noen da gav ham muligheten til å velge om igjen, ville han møte seg selv i døren om han likevel ikke endret atferden.

Når dissonansen reduseres, minker motivasjonen for ytterligere dissonansreduksjon. Det er derfor grunn til å regne med at personer som allerede har brukt en strategi for å redusere dissonansen, vil ha en svakere tendens til å benytte seg av de strategier som måtte bli tilgjengelige på et senere tidspunkt.

Kognitiv dissonans mellom humanistiske verdier og innsats for å hjelpe verdens fattige

I vårt samfunn blir folk fra mange hold eksponert for humanistiske verdier, her forstått som det standpunkt at alle mennesker har samme verdi, og at de har ansvar for å handle til beste for hverandre, eller ”i brorskaps ånd”, som det heter i FNs menneskerettserklæring. Den norske stat har ratifisert Den europeiske menneskerettskonvensjonen, som medfører at regjering, storting, domstoler og embetsverk er forpliktet i forhold til menneskeretter i en slik grad at norsk lov og rettsanvendelse er underordnet Europas menneskerettsdomstol. Til tross for at ideen om menneskerett, menneskeverd og likeverd har vært kjent i lang tid, finner et søk i mediearkivet A-tekst at en av disse termene ble brukt i 563 artikler i norske medier i 2006. Media og andre eksponenter har også gjort nordmenn vel kjent med at det finnes mye fattigdom og nød i verden. Et søk i A-tekst finner at i 2006 var det 434 artikler i norske medier som både inneholdt et ord som begynte med ”fattig” (for eksempel ”fattige” eller ”fattigdom”) og nevnte en av de tre verdensdelene hvor det er mest fattigdom, Asia, Afrika og Latin-Amerika. En rekke humanitære organisasjoner, som for eksempel Røde Kors, Kirkens Nødhjelp og Plan Norge, har som mål å bekjempe fattigdom gjennom nødhjelp og hjelp-til-

selvhjelp. Disse organisasjonene henvender seg til befolkningen med et budskap om at den enkelte kan hjelpe mennesker i nød ved å støtte organisasjonen gjennom medlemskap, fadderskap, pengegaver, frivillig innsats, bevisste forbrukervaner eller oppslutning om politiske kampanjer.

Undersøkelser av nordmenns holdning til den offentlige bistanden tyder på at befolkningen har tro på at norsk engasjement kan bidra til å bekjempe fattigdom andre steder i verden. Eksempelvis finner Berntsen (2006) og Vågane (2002) at om lag tre fjerdedeler av de spurte vil opprettholde offentlige bistandsbevilgninger på dagens nivå eller øke dem. Alt i alt er det grunnlag for å anta at både humanistiske verdier, kjennskap til verdens fattigdom og tro på at mulighetene til å hjelpe verdens fattige er tilstede. Med kognitiv dissonanstermer heter det at mange har kognisjoner som er konsistente med atferd for å hjelpe verdens fattige og inkonsistente med det å ikke hjelpe verdens fattige.

I hvilken grad personer yter en innsats for å hjelpe verdens fattige er et lite studert emne. Det er oss bekjent ikke publisert studier av hvor mange nordmenn som slutter opp om en eller flere humanitære organisasjoner med virkeområde i utlandet, eller hvilke andre bestrebelser de måtte gjøre for å bekjempe global fattigdom. Upubliserte data fra befolkningsundersøkelsen Norsk Monitor 2005, utført av Synovate (MMI), antyder at rundt 70 % av befolkningen gir mindre enn tusen kroner i året til humanitære formål, andre humanitære formål enn global fattigdomsbekjempelse inkludert. Ut fra slike objektive fakta kan det ikke fastslås at personer subjektivt opplever kognitiv dissonans. Kognitiv dissonansteori tar utgangspunkt i inkonsistens sett fra *personens* synsvinkel (Festinger, 1957). Observasjonene over er forenlige med antakelsen om at folk flest slutter opp om humanistiske verdier, og at nordmenn flest vil vurdere sin innsats for å hjelpe verdens fattige som heller liten sett i forhold til verdens nød og eget ressurstilfang. Om dette er riktig, er det sannsynlig

at folk selv kan komme til å betrakte disse to kognisjonene som inkonsistente og oppleve dissonans om de ble samtidig tilgjengelige for dem.

Denne studien prøver hypotesen om at personer som blir minnet om de humanistiske verdiene sine og deretter om hva de gjør for å hjelpe verdens fattige, vil oppleve dissonans. Dissonansen vil manifestere seg i (1) rettferdiggjøring og redusert hjelpeintensjon og hjelpeatferd, dersom rettferdiggjøring er dissonansreduksjonsstrategien som først tilbys, eller i (2) selvkritikk og økt hjelpeintensjon og hjelpeatferd, dersom selvkritikk er dissonansreduksjonsstrategien som tilbys først.

Metode

Hypotesen ble testet gjennom et eksperiment designet som en modifikasjon av hykleriparadigmet. I stedet for å la forsøkspersonene demonstrere holdningen sin i åpenlys handling og deretter spørre dem om deres atferd på området, brukte vi et spørreskjema som målte humanistiske verdier, atferd for å hjelpe verdens fattige, rettferdiggjøring i forhold til den globale fattigdommen, selvkritikk, intensjon om å hjelpe verdens fattige i fremtiden og tilløp til hjelpeatferd. Rekkefølgen på spørsmålsblokkene ble variert for å skape forskjeller i tilgjengelighet til bestemte kognisjoner hos ulike grupper av forsøkspersonene. Ved å bruke spørreskjema kunne vi få data fra et stort antall personer på en kostnadseffektiv måte. I tillegg gav det et bredere sett surveydata som kan belyse andre problemstillinger når det gjelder nordmenns forhold til verdens fattige enn de som behandles i denne artikkelen.

Utvalg

Utvalget bestod av 247 personer som leverte inn spørreskjemaet og tilfredstilte inklusjonskriteriene norsk nasjonalitet, alder 18 år eller høyere og fullført skjema. For at skjemaet ble regnet som fullført måtte forsøkspersonen ha fylt ut minimum halvparten av leddene i hver holdningsskala, samt selvkritikk, hjelpeintensjon og minimum ett av atferdsmålene. Forsøkspersonene hadde en aldersspredning fra 19 til 59 år og

gjennomsnittsalder 23.4 år. 60.7 % av dem var kvinner. Karakteristika for personer i de ulike eksperimentelle betingelsene i studien er presentert i tabell 1 under resultater.

Datainnsamlingen ble foretatt i to sesjoner i mai og juni 2007. Den første datainnsamlingen skjedde blant deltakere på en marsj til støtte for FNs matvareprogram og omfattet 61 forsøkspersoner. Den siste datainnsamlingen skjedde blant jusstudenter på forelesning og omfattet 186 forsøkspersoner. Forsøkspersonene fikk ingen belønning for å delta i eksperimentet.

Prosedyre

Marsjdeltakere som sa seg villige til å bli med i en undersøkelse om nordmenns forhold til fattigdom andre steder i verden fikk utlevert spørreskjemaet. Jusstudentene ble bedt om å forsyne seg med ett spørreskjema fra bunker som ble sendt gjennom auditoriet, dersom de var villige til å delta i undersøkelsen med det gjeldende temaet. Forsøkspersonene i begge innsamlingssesjonene ble forsikret om at undersøkelsen var anonym og alle fikk instruks om å fylle ut skjema selvstendig og uten samarbeid med andre. Spørreskjemaene var blandet, jevnt fordelt i bunker og ble utlevert med baksiden opp, slik at vi ikke visste hvilket skjema som ble gitt ut til hvilken deltaker.

Forsøkspersonene ble delt inn i tre ulike grupper, en kontrollgruppe og to eksperimentgrupper (eksperimentgruppe 1 og eksperimentgruppe 2) ved at hver fikk utdelt en av tre ulike versjoner av et spørreskjema. Spørreskjemaet inneholdt de samme spørsmålene organisert i seks seksjoner. Rekkefølgen på seksjonene varierte mellom de tre gruppene (se vedlegg A). Den første seksjonen innhentet bakgrunnsinformasjon, som kjønn og alder, om forsøkspersonene. En av seksjonene inneholdt spørsmål relatert til humanistiske verdier, mens en annen spurte om hjelpeatferd i forhold til verdens fattige. Disse to seksjonene i kombinasjon utgjorde dissonansinduksjonen for begge eksperimentgruppene. Etter dissonansinduksjonen ble begge eksperimentgruppene presentert med to seksjoner hvorav den

ene ga dem anledning til å rettferdiggjøre seg mens den andre gav dem anledning til å øve selvkritikk. De to eksperimentgruppene fikk disse to seksjonene i motsatt rekkefølge. Eksperimentgruppe 1 fikk rettferdiggjøringsseksjonen først, mens eksperimentgruppe 2 fikk selvkritikkseksjonen først. De to seksjonene inneholdt også de avhengige variablene *rettferdiggjøring* og *selvkritikk*. Til sist fikk de to eksperimentgruppene seksjonen som inneholdt de avhengige variablene *hjelpeintensjon* og *tilløp til hjelpeatferd*. Kontrollgruppen fikk seksjonen rettferdiggjøring før de to seksjonene som utgjorde dissonansinduksjonen, slik at deres skår kunne representere baseline for variabelen rettferdiggjøring. For de øvrige variablene ble det ikke målt noen baseline, fordi seksjonene med disse måleinstrumentene fulgte etter dissonansinduksjonen.

Måleinstrumenter i spørreskjema

Måleinstrumentene som ble brukt var egenutviklede ledd og skalaer. Det ble tilstrebet at leddene tilfredstilte uformelle kriterier for seleksjon av ledd til holdningsskalaer, slik de ble foreslått av pionerer innen skalakonstruksjon (Edwards & Kilpatrick, 1948; Likert, 1932; Thurstone & Chave, 1929; Wang, 1932). De kriteriene som også var relevante for atferdsspørsmål ble tatt hensyn til i utformingen av disse. Spørreskjemaet ble på forhånd prøvd ut på personer som gav fortløpende tilbakemelding om hvordan de forstod hvert spørsmål, og skjemaet ble deretter revidert.

Humanistiske verdier

Humanistiske verdier ble målt ved at forsøkspersonene tok stilling til fem utsagn som impliserer menneskers likeverd og plikt til å hjelpe hverandre. Forsøkspersonene oppga grad av enighet i hvert utsagn langs en sjupunktsskala, hvor én representerer lavest mulige grad av enighet og sju representerer høyeste grad av enighet. Gjennomsnittlig svarverdi for de fem utsagnene ble beregnet. Utsagnene innebærer likeverd mellom mennesker (vedlegg B, ledd 1, 2 og 4), plikt til å hjelpe (vedlegg B, ledd 3, 4 og 5), ingen geografisk begrensning på

menneskeverd (vedlegg B, ledd 2). For å unngå ceiling-effekt ble ledd som vi på forhånd vurderte som relativt ytterliggående inkludert (vedlegg B, ledd 3 & 4).

Hjelpeinnsats

Forslag til mål på hjelpeinnsats ble innhentet fra en humanitær organisasjon (T. I. Wanvik i Kirkens Nødhjelp, personlig kommunikasjon 6. februar, 2007). Av forslagene ble pengegaver og kjøp av det som kalles fair-tradeprodukter valgt ut, fordi det ble antatt at dette er relativt distinkt hjelpeatferd som er relativt utbredt. Annen hjelpeatferd ble dekket av et åpent spørsmål om annen hjelpeatferd. Ut i fra dette ble to variabler beregnet. (a) *Pengegaver*. Forsøkspersonene ble spurt om hvorvidt, hvor ofte og hvor mye de gav som ”fast giver til en organisasjon som bedriver fattigdomsbekjempelse”, som fadder i en fadderorganisasjon og på tilfeldig basis (”i ny og ne”). På grunnlag av denne informasjonen ble forsøkspersonens totale årlige donasjoner beregnet. For at ikke ekstreme skårer skulle få uforholdsmessig stor vekt i analysene, ble de høyeste skårene justert ned til to standardavvik over gjennomsnittet. (b) *Totalinnsats*. På grunnlag av donasjoner, praksis i forhold til fair-tradeprodukter og ”andre ting”, laget vi en skala for totalinnsats mot fattigdom. Praksis i forhold til fair-tradeprodukter ble målt med spørsmål om hvorvidt forsøkspersonen noen ganger kjøper fair-tradeprodukter og hvor mange ganger vedkommende har gjort den siste måneden. Forsøkspersonene ble spurt hvorvidt de gjorde ”andre ting for å bekjempe fattigdom enn de som er nevnt her”. I skalaen ble forsøkspersonene gitt ett poeng dersom de rapporterte at de i det hele tatt gav penger og to poeng dersom de var fast giver eller fadder. De fikk ett poeng dersom de rapporterte at de i det hele tatt kjøpte fair-tradeprodukter og to poeng hvis de hadde gjort det siste måned. De fikk ett poeng dersom de rapporterte at de gjorde ”andre ting for å bekjempe fattigdom”. Skalaen har følgelig spennvidde null til fem, hvor fem representerer høyeste grad av personlig innsats mot fattigdom. Vi la til grunn at selv om poengtildelingen var noe vilkårlig, representerte skalaen bredden i hjelpeatferd bedre enn pengegaver alene.

Rettferdiggjøring

Rettferdiggjøring ble målt ved at forsøkspersonene tok stilling til tretten utsagn som medfører redusert ansvar for å hjelpe de fattige (se vedlegg C). Forsøkspersonene oppga grad av enighet i hvert utsagn langs en sjupunktsskala, hvor én representerer lavest mulige grad av enighet og sju representerer høyeste grad av enighet. Gjennomsnittlig svarverdi for de tretten utsagnene ble beregnet. Leddene ble konstruert på grunnlag av forslag fra en humanitær organisasjon (T. I. Wanvik i Kirkens Nødhjelp, personlig kommunikasjon 6. februar, 2007), en tidligere spørreundersøkelse (Tobiasen, 2003) og korte intervjuer med enkeltpersoner.

Selvkritikk

Selvkritikk ble målt ved at forsøkspersonene markerte grad av misnøye eller tilfredshet med sin egen innsats for å bekjempe fattigdommen andre steder i verden langs en sjupunktsskala. Måleinstrumentet har en spennvidde fra én til sju, hvor sju indikerer høyeste grad av misnøye, én indikerer høyeste grad av tilfredshet og hvor fire er nøytralt svaralternativ.

Hjelpeintensjon

Hjelpeintensjon ble målt ved at forsøkspersonene ble spurt om hvorvidt de ”alvorlig vurderer å engasjere seg mer i kampen mot global fattigdom i nærmeste fremtid”. Dette måleinstrumentet har en spennvidde fra én til sju, hvor sju indikerer høy hjelpeintensjon.

Tilløp til hjelpeatferd

Tilløp til hjelpeatferd ble målt ved at det nederst på siste ark i spørreskjemaet stod internettadresser til fem velkjente humanitære organisasjoner, med oppfordring om å rive av lappene dersom forsøkspersonen ville ha dem. Vi betrakter det å rive av en slik lapp som et skritt i retning av hjelpeatferd for verdens fattige, og bruker *tilløp til hjelpeatferd* som benevnelse for dette. Forsøkspersoner som hadde revet av en eller flere lapper skåret én på denne dikotome variabelen, mens forsøkspersoner som ikke hadde revet av lapper skåret null.

Statistiske analyser

Til statistiske analyser ble det brukt SPSS 14.0. For å teste hypotesen, ble statistisk signifikans av forskjeller mellom eksperimentgruppene og mellom hver av eksperimentgruppene prøvd med independent samples t-test med signifikansnivå .05, tohalet, uten forutsetning om lik varians i gruppene (equal variances not assumed). Samme test ble brukt for forskjeller i rettferdiggjøring mellom eksperimentgruppe 1 og kontrollgruppen.

For å kunne si noe om gyldigheten av vår antakelse om at humanistiske verdier står sterkt blant forsøkspersonene, beregnet vi også gruppenes skårer på skalaen for humanistiske verdier. Pengegaver og totalinnsats ble også tatt med, fordi de viser hvilken atferd forsøkspersonene hadde å forholde seg til. Dette kan antyde om det er sannsynlig at forsøkspersonene så innsatsen sin som dissonant i forhold til de humaniske verdier de rapporterte, slik vi forutsetter at mange ville gjøre. Alder og kjønns sammensetning for gruppene ble også beregnet. For hver av skalaene for humanistiske verdier, rettferdiggjøring og totalinnsats ble reliabiliteten mellom leddene beregnet som Cronbachs alfa. Manglende enkeltverdier hos inkluderte forsøkspersoner ble erstattet med gjennomsnittsverdi for alle forsøkspersoner på den aktuelle variabelen.

Forventete resultater

Ut fra kognitiv dissonansteori forventet vi at personer i eksperimentgruppe 1 i gjennomsnitt hadde høyere skår på målet for rettferdiggjøring og følgelig lavere skår på målene for selvkritikk, hjelpeintensjon og tilløp til hjelpeatferd sammenlignet med personer i eksperimentgruppe 2. Vi forventet også at personer i eksperimentgruppe 1 hadde høyere skår på rettferdiggjøring og følgelig lavere skår på hjelpeintensjon og tilløp til hjelpeatferd sammenlignet med personer i kontrollgruppen.

Resultater

De tre gruppenes skår på de ulike variablene er vist i tabell 1. Det var ikke signifikante forskjeller mellom de to eksperimentgruppene når det gjaldt rettferdiggjøring ($t = -.16$, $df = 157$, $p = .87$), selvkritikk ($t = .45$, $df = 160$, $p = .66$), hjelpeintensjon ($t = -.78$, $df = 163$, $p = .44$) eller tilløp til hjelpeatferd ($t = -.39$, $df = 161$, $p = .70$). Det var heller ikke signifikant forskjell mellom eksperimentgruppe 1 og kontrollgruppen når det gjaldt rettferdiggjøring ($t = -.26$, $df = 165$, $p = .80$), hjelpeintensjon ($t = -.76$, $df = 161$, $p = .45$) og tilløp til hjelpeatferd ($t = .33$, $df = 138$, $p = .33$).

Tabell 1

Gjennomsnittskårer på ulike variabler i de tre gruppene

Variabel	Eksperimentgruppe 1 ^a		Eksperimentgruppe 2b ^b		Kontrollgruppe ^c	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Kjønn (% kvinner)	59		61		62	
Alder	23.1	5.7	23.4	5.9	23.8	6.4
Humanistiske verdier	6.2	.6	6.1	.7	6.2	.6
Pengegaver (kr)	751	1249	905	1478	979	1374
Totalinnsats	2.0	1.3	2.0	1.5	2.2	1.3
Rettferdiggjøring	2.4	.8	2.4	.9	2.3	.8
Selvkritikk	4.9	1.3	4.8	1.4	5.0	1.3
Hjelpeintensjon	3.8	1.7	4.0	1.7	3.9	1.4
Tilløp til hjelpeatferd	.04	.20	.03	.16	.01	.10

Merknad. *M* = Gjennomsnittsverdi. *SD* = Standardavvik.

^a $n=85$. ^b $n=80$. ^c $n=82$.

Forsøkspersonene oppga samlet sett en gjennomsnittsskår for humanistiske verdier på 6.1 og selvkritikk på 4.9. I gjennomsnitt rapporterte de å ha gitt 906 kr til fattigdomsbekjempelse de siste tolv månedene med store variasjoner mellom individer (SD = 1459). Cronbachs alfa for skalaene for humanistiske verdier, rettferdiggjøring og totalinnsats var henholdsvis .56 og .84 og .59.

Diskusjon

I dette eksperimentet ble personer i eksperimentgruppene utsatt for en hyklerimanipulasjon. Formålet var å gjøre inkonsistens mellom holdninger og atferd i forhold til verdens fattige tilgjengelig samtidig, og deretter gi muligheten til å redusere dissonansen gjennom rettferdiggjøring og selvkritikk. Det ble forventet at forsøkspersonene ville vise tegn til dissonansreduksjon gjennom den strategien som ble gjort tilgjengelig først, og at dette ville få følger for hjelpeintensjon og hjelpeatferd. I strid med forventingene var det ingen signifikante forskjeller mellom gruppene i noen av de sju t-testene. Med 247 forsøkspersoner og signifikansnivå .05 har studien høy power og sannsynligheten for type 2 feil er liten. Studiens hypotese, som er utledet fra kognitiv dissonansteori, synes derfor å være svekket.

Vi har anvendt en ny metode på et uutforsket emne. Vi anser metoden som en teoretisk forsvarlig modifikasjon av et paradigme som i tidligere eksperimenter har vist seg egnet til å utløse kognitiv dissonans. Emnet er knyttet til moralske problemstillinger hvor det er grunn til å tro at det finnes potensiell dissonans blant nordmenn. Det kan likevel være forhold ved emnet eller metoden som kan forklare hvorfor vi ikke fant de forventede tegn på dissonans i denne studien.

Forhold ved emnet

Studios hypotese hviler på et premiss om at inkonsistensen mellom humanistiske verdier og hjelpeatferd vanligvis er potensiell. Denne antakelsen finner støtte i kognitiv dissonansteori som sier at personer kan være motivert til å unngå å bringe disse kognisjonene

sammen i bevisstheten. Kanskje har forsøkspersonene likevel ikke unngått det.

Innsamlingsaksjoner, oppslag i media og samtale med andre kan gjentatte ganger ha aktualisert emnet verdens fattigdom for forsøkspersonene. Noen situasjoner kan, i likhet med vårt eksperiment, tvinge personer til å bli oppmerksom på egne verdier og egen atferd samtidig, som når gateververen spør ”Vil du at barn skal gå i krig eller på skole?”

Forsøkspersonene kan således ha støtt på dissonansen mellom humanistiske verdier og hjelpeatferd og redusert den ved å justere kognisjonene sine, slik at forholdet mellom dem har blitt konsistent. Dersom denne prosessen har skjedd gjentatte ganger, vil disse kognisjonene kunne ha etablert seg i langtidsminnet hos forsøkspersonene. Disse kan da være tilgjengelig for gjenhenting dersom relevante situasjoner skulle oppstå på nytt. I så fall er det mulig at forsøkspersoner i alle tre gruppene helt i begynnelsen av eksperimentet, da verdens fattigdom ble tematisert, hentet dette konsistente settet av kognisjoner fram fra minnet. Dette resonnementet forutsetter at nordmenn oftere konfronteres med verdens nød enn amerikanske studenter konfronteres med betydningen av kondombruk (Aronson et al., 1991; Stone et al., 1994) og californiere konfronteres med behovet for å spare på vannet (Dickerson et al., 1992). I likhet med vår studie prøver disse studiene å gjøre potensiell dissonans tilgjengelig. Om forsøkspersonene i disse studiene forut for eksperimentet er mindre eksponert for sin potensielle dissonans enn våre forsøkspersoner, er vanskelig å vurdere uten bedre kjennskap til den kulturelle og samfunnsmessige konteksten for disse undersøkelsene, enn det vi har.

Forskjeller i metode

Det faktum at flere studier innen det tradisjonelle hykleriparadigmet finner tegn til dissonans hos forsøkspersonene, peker i retning av at designet på vår studie ikke er egnet til å utløse potensiell dissonans. Denne mistanken blir ytterligere styrket av resultatene fra en annen studie, som har anvendt en metode som vesentlig sett er lik vår. McKimmie et al. (2003) brukte som oss spørreskjema for å indusere dissonans ved å minne forsøkspersoner om

holdninger og atferd. Tema i deres studie var forhold til sjenerøsitet. Heller ikke i deres studie tydet resultatene på at den modifiserte hykleriprocedyren fremkalte dissonans.³

Hykleriparadigmet er en modifikasjon av Festingers og Carlsmiths (1959) *fremkalt-samtykkeparadigme*. Til forskjell fra originalen utnytter paradigmet naturlig forekommende potensiell dissonans mellom holdninger og atferd i stedet for å inducere nye holdningsinkonsistente kognisjoner i personen. I dette paradigmet blir forsøkspersoner gjort bevisst på egen holdning ved at de blir ledet til å oppfordre andre til å handle i tråd med holdningen, mens spørsmål om tidligere atferd gjør dem oppmerksomme på deres egen atferd på området. Prosedyren er utviklet innen teoretisk rammeverk av selvkonsistensteori (Aronson, Cohen, & Nail, 1999) som er en modifikasjon av Festingers (1957) kognitiv dissonansteori. Prinsippet om samtidig tilgjengelighet som moderator for dissonans gjør denne prosedyren teoretisk forsvarlig også innen klassisk kognitiv dissonansteori. Fenomenene som forklares av de to teoriene er i stor grad overlappende. Prediksjonene i denne studien ville ikke vært annerledes om hykleriparadigmets teoretiske rammeverk ble lagt til grunn i stedet for klassisk kognitiv dissonansteori. Studier som bruker hykleriparadigmet har demonstrert at prosedyren er egnet til å framkalle tegn på dissonans hos forsøkspersoner (Aronson, et al., 1991; Dickerson, et al., 1992; Stone, et. al 1994). Ved å følge prinsippet om samtidig tilgjengelighet ett hakk lenger, resonnerer vi at det skulle være mulig å gjøre de inkonsistente kognisjonene samtidig tilgjengelig ved ganske enkelt å spørre dem om holdning og deretter om atferden.

Prosedyren vi har brukt skiller seg fra prosedyren i det originale hykleriparadigmet på fire måter som kan ha relevant psykologisk betydning. Den første er at våre forsøkspersoner erkjenner sin holdning og atferd bare for seg selv. I det originale paradigmet blir holdningen offentlig eksponert. De risikerer dermed å bli holdt ansvarlig for det de har sagt eller gjort,

³ Forfatterne trakk konklusjonen at i tråd med deres hypotese viste en bestemt gruppe større dissonansreduksjon enn de øvrige gruppene. Imidlertid tok de ikke i betraktning at de øvrige gruppene, som i teorien også skulle vist dissonansreduksjon, om enn i mindre grad, faktisk ikke viser signifikant dissonansreduksjon.

mens våre forsøkspersoner har ingen slik risiko. Kan det tenkes at motivet for å redusere dissonans i det originale paradigmet ikke er å ha konsistens mellom kognisjoner i og for seg, men i stedet framstå som konsistent i forhold til andre? *Intrykksmanipuleringsteori* (Impression-Management Theory) er foreslått som en alternativ forklaring på funnene i kognitivdissonansforskning (Tedeschi & Rosenfeld, 1981; Tedeschi, Schlenker, & Bodoma, 1971). Ifølge denne teorien forsøker personer å gi andre et fordelaktig inntrykk av seg selv, blant annet ved å framstå som konsistente. Derfor endrer de helt bevisst på den atferd eller holdning som de viser ut til andre, mens de privat kan ha en helt annen innstilling. Nyere studier tyder på at selv om personer er motivert av å blidgjøre andre når de handler, så kan disse handlingene også skape genuin holdningsendring (for en litteraturgjennomgang se Wood, 2000). Innen fremkalt-samtykkeparadigmet er det blandede funn når det gjelder hvilken rolle offentlig eksponering spiller i dissonansinduksjon. Noen finner at dissonansen uteblir når den holdningsstridige handlingen utføres i privat kontekst (Carlsmith, Collins, & Helmreich, 1966; Sakai, 1981), andre finner tegn til dissonans også under slike vilkår (Harmon-Jones, Greenberg, Simon, Nelson, & Brehm, 1996). Disse studiene tyder samlet sett på at kognitiv dissonans oftere gjør seg gjeldende ved offentlig eksponering, men at det er mulig å fremkalle fenomenet også i helt privat kontekst.

På bakgrunn av dette reiser vi spørsmålet hvorvidt det tradisjonelle fremkalt-samtykkeparadigmet og hykleriparadigmet gjør de inkonsistente kognisjonene dobbelt tilgjengelige, fordi de da får relevans både for motivet om å framstå konsistent overfor andre, i tillegg til de motivene som skaper dissonansreduksjon også i rent private kontekster.

Paradigmer som ikke innebærer offentlig eksponering, som vårt, må makte å gjøre kognisjonene tilgjengelige uten at sosial motivasjon foreligger. Selve benevnelsen hykleriparadigmet, kan gi et hint om at det sosiale motivet og offentlig eksponering er av stor betydning. Termen hykler blir i dagligtalen brukt om personer som blir avslørt i å handle i

strid med egen *lære*. Elliot Aronson, hykleriparadigmets opphavsmann, kan ha rett i at de færreste ønsker å betrakte seg selv som hykler (Aronson, 1999), men kanskje er det vel så vesentlig at ikke andre betrakter en som det.

Den andre måten vår metode skiller seg fra det opprinnelige hykeriparadigmet på, er at forsøkspersonene i det tradisjonelle paradigmet gjorde et klart og fritt valg. De tok stilling til en forespørsel om å lage en video eller skrive under på en løpeseddel. I fremkalt-samtykkeparadigmet er opplevelse av fritt valg ofte trukket fram som en forutsetning for at holdningsstridige handlinger skal skape dissonans hos forsøkspersoner (se for eksempel Devine, Tauer, Barron, Elliot, & Vance, 1999). Forsøkspersonene i vårt modifiserte hykleriparadigme krysset ganske enkelt av på en rekke spørsmål i et spørreskjema. Selv om dette også kan karakteriseres som et fritt valg, setter vi spørsmålstegn ved om de opplevde valget på samme måte som forsøkspersonene i de andre studiene. Kanskje må valget forsøkspersonene tar ha andre kvaliteter også, som for eksempel at det oppleves som en klar valgsituasjon.

En tredje forskjell mellom de to prosedyrene kan ha hatt betydning for forsøkspersonenes grad av kognitiv bearbeidelse, og dermed også hvor sterkt manipulasjonen berørte dem. Som nevnt er prosedyren i denne studien vesentlig lettere å administrere enn prosedyren i det originale hykleriparadigmet. Den erstatter den arbeidskrevende holdningsinduksjonen med spørsmål i et spørreskjema. Prosedyren var dermed også mindre arbeidskrevende for forsøkspersonene. De fylte bare ut et spørreskjema som gjorde begge de naturlige inkonsistente kognisjonene tilgjengelig. Påminnelsen om holdningen innebar ikke noen ekstra innsats fra personen. I studier med det originale hykleriparadigmet ble spørreskjema brukt bare til å minne forsøkspersonene om atferden, mens holdningen ble gjort tilgjengelig med en separat prosedyre som kunne være betydelig mer omfattende (for eksempel lage video).

Den fjerde og siste relevante forskjellen er at studier som er gjennomført innenfor det opprinnelige hykleriparadigmet (Aronson et al., 1991; Dickerson et al., 1992; Stone et al., 1994) har større korrespondanse mellom holdning og atferd. Mens for eksempel Dickerson et al. (1992) ledet forsøkspersonene til å markere en spesifikk holdning i forhold til sparsomt vannforbruk og deretter minnet dem om egen atferd spesifikt i forhold til sparsomt vannforbruk, minner vår studie forsøkspersonene om nokså generelle holdninger til menneskeverd og deretter om nokså spesifikk atferd i forhold til fattige andre steder i verden. Lav korrespondanse mellom nivåene der holdning og atferd måles, resulterer vanligvis i liten sammenheng mellom de to variablene (Bohner & Wänke, 2002). Det er tenkelig at dette prinsippet også gjør seg gjeldende i dissonansinduksjon. Folk kan nok ha humanistiske verdier på et overordnet nivå, men dette kan komme spredt til uttrykk i spesifikk atferd, slik at mange av dem ikke ser noen sammenheng mellom verdiene og den innsatsen de gjør for å hjelpe verdens fattige. I eksperimentet var det imidlertid kontekstuelle forhold som la til rette for at forsøkspersonene i refleksjonen rundt spørsmålene kunne sette sine humanistiske verdier og sin hjelpeatferd i sammenheng. Undersøkelsen ble introdusert som en undersøkelse om ”nordmenn og fattigdommen andre steder i verden”, og overskriften på spørreskjemaet lød likeledes. Videre inkluderte skalaen for humanistiske verdier et ledd som hadde et globalt fokus (vedlegg B, ledd 2), og ledd som tematiserte plikt til å hjelpe (vedlegg B, ledd 3, 4 og 5). Et annet belegg for at respondentene så sammenheng mellom humanistiske verdier og egen hjelpeinnsats er at mange av dem rapporterte at de var misfornøyde med egen atferd på dette området. Den jevne forsøksperson rapporterer å være ”litt misfornøyd” med sin egen innsats for å hjelpe verdens fattige. Selv om vi ikke spør eksplisitt om grunnen til selvkritikken, så holder vi det som sannsynlig at den hos mange av forsøkspersonene er et uttrykk for at de opplever at de ikke lever opp til sine humanistiske verdier.

For å oppsummere kan vi si at fraværet av tegn på dissonans i denne studien kan skyldes flere forhold. Det kan være at dissonansen ved dette emnet allerede er erfart så mange ganger at de relevante kognisjonene er ferdig justert. Dersom ikke resultatene skyldes forhold ved emnet, kan forskjellene mellom den metoden vi brukte og paradigmet den var modifisert ut fra enkeltvis eller i sum ha gjort at dissonansen uteble. Uten risiko for andres misbilligelse, uten klar opplevelse av å ha gjort et valg, uten at valget krevde særlig mye innsats og uten umiddelbar korrespondanse mellom holdning og atferd, kan det tenkes at prosedyren ikke lyktes med å gjøre forsøkspersonenes dissonante kognisjoner samtidig tilgjengelig i en slik grad at det utløste målbar dissonans. Det kan hende at manipulasjonen i eksperimentet ikke var sterk nok.

Begrensninger ved studien og kommentarer

I utgangspunktet kan designet vi har brukt åpne for at effekten av manipulasjonen gir utslag i at de som opplever mest dissonans er mindre villige til å fullføre og levere inn spørreskjemaet og således ikke ble målt på dissonansreduksjonsmålene i studien. En tendens i den retning ville kamuflere reelle effekter av manipulasjonen. I en tilleggsanalyse undersøkte vi derfor forskjeller mellom antall utleverte og antall innleverte skjemaer for hver gruppe, for å se om det er forskjeller mellom dem. Den samlede innleveringsraten var høy (78 %) og det var ikke statistisk signifikante forskjeller mellom gruppene ($\chi^2 = .71$, $df = 2$, $p = .70$). Det er derfor ikke grunnlag for å si at resultatene av eksperimentet skyldes ulik innleveringsrate.

Et annen kritikk som kan rettes mot metoden er at forsøkspersonene hadde muligheten til å bla fram og tilbake mellom sidene eller sammenligne spørreskjema med sidemannen, slik at rekkefølgeforskjellene mellom gruppene ble motvirket. Vi gjorde ingen observasjoner under eksperimentet som tydet på at de nevnte problemene var utbredt blant forsøkspersonene. Utvalgsstørrelsen tilsier at dersom effektstørrelsen av manipulasjonene var

større enn det helt marginale, så skulle det å bli fram og tilbake samt samarbeid med sidemannen hos enkelte av forsøkspersonene kunne dempe, men ikke eliminere effektene.

Et uelegant metodevalg gjør at vi ikke har kontrollgruppe for andre variabler enn rettferdiggjøring. Imidlertid hadde de forventede effektene av manipulasjonen, dersom de var til stede, anledning til å gi seg utslag i forskjeller mellom de to eksperimentgruppene og i forskjell i rettferdiggjøring mellom eksperimentgruppe 1 og kontrollgruppe. Metodevalget representerer dermed en skjønnhetsfeil, men ikke en svekkelse av resultatenes validitet.

Dette forsøket ble utført med personer fra to ulike populasjoner, studenter og marsjdeltakere. Selv om disse populasjonene på langt nær representerer bredden i det norske folk, styrker det generaliserbarheten til studien at vi gjorde de analysene som er rapportert i metode og resultater om igjen på de to populasjonene hver for seg, uten at resultatene endret seg, og at resultatene forble de samme da vi også testet et underutvalg, bestående av 67 personer som rapporterte at de ikke hadde gitt penger til fattigdomsbekjempelse i det hele tatt de siste tolv måneder. Likevel er det grunn til forbehold. Det er ikke gitt at potensiell dissonans i forhold til verdens fattige er likt fordelt i alle segmenter av befolkningen. Derfor har denne studien begrenset gyldighet utenfor populasjonene som ble studert. Dersom prosedyren vår mislyktes fordi personene allerede har bearbeidet inkonsistensen, slik vi foreslår, så kan det hende at metoden ville utløst dissonans om den ble anvendt på et utvalg som var mindre eksponerte for og mindre reflekterte i forhold til emnet enn det vårt utvalg var, for eksempel yngre personer.

Å leve med ubehaget

Denne studien fant ikke de vanlige tegnene på dissonans som driftstilstand, men den fant nokså tydelige tegn på inkonsistens mellom kognisjoner. Forsøkspersonenes gjennomsnittsskår på skalaen for humanistiske verdier, som var nær maksverdien, vitner om sterk tilslutning til disse verdiene. Likevel er den innsatsen de gjør for å hjelpe verdens fattige

beskjeden, som indikert av gjennomsnittlig årlige donasjoner på godt under tusenlappen. Denne vurderingen stemmer godt med forsøkspersonenes egen vurdering, slik den kommer til uttrykk gjennom selvkritikk. Denne bevisste og erkjente inkonsistensen hos forsøkspersonene åpner for en del undring.

Dersom dissonans er en ubehagelig driftstilstand, hvorfor reduserer ikke forsøkspersonene dissonansen gjennom de dissonansreduksjonsmulighetene vårt eksperiment byr på? Er det slik vi foreslo i begynnelsen av diskusjonen, at dissonansen ved dette emnet allerede er erfart så mange ganger at de relevante kognisjonene er justert til å fjerne ethvert ubehag, og at selvkritikken er innordnet i dette nettverket av kognisjoner? Eller er det slik at personer kan leve med dissonans over tid uten å rasjonalisere bort ubehaget? Dersom forsøkspersonene i denne studien lever med en vedvarende ubehagelig inkonsistens i sitt forhold til verdens fattige, hvordan forholder de seg til ubehaget? Skyver de det bort når det kommer eller motiverer det dem til å reflektere? Er de ofte bevisst på ubehaget? Endrer ubehaget seg over tid? Og hvilken funksjon har selvkritikken? Er den, som vi har antatt i denne studien, en strategi for å redusere dissonans gjennom at personen atskiller seg psykologisk fra sin egen handling? Er det mulig å bruke en slik dissonansreduksjonsstrategi over tid uten at det reflekteres i økt hjelpeintensjon og til sist resulterer i atferdsendring? Kan selvkritikk redusere dissonans gjennom å gi selvbekreftelse (Steele, 1988) på at en riktignok handler dårlig, men at en i det minste har mot og selvinnsikt nok til å innrømme det? Kanskje inkonsistente kognisjoner ikke alltid skaper en ubehagelig driftstilstand, slik kognitiv dissonansteori tilsier?

Konklusjon

Fordi både metoden og emnet er nytt og utforsket er det vanskelig å trekke sikre slutninger ut fra resultatene. Diskusjonen av resultatene reiser flere spørsmål enn den gir svar. Studien har likevel kastet noe lys over hvordan nordmenn forholder til verdens fattigdom, i

den grad utvalget er representativt. Folk slutter seg til humanistiske verdier, men den innsats de yter for å hjelpe verdens fattige er ikke så stor at den utgjør en overbelastning av ressursene for de fleste. Mange er misfornøyde med sin egen innsats. Likevel er ikke en forsiktig påminnelse om disse forholdene tilstrekkelig til å skape endring i verken tenkning eller atferd hos dem, i alle fall ikke på kort sikt. Det kan imidlertid tenkes at en tematisering som innebærer at folk uttrykker sine holdninger på måter som innebærer større innsats, tydelighet, klar opplevelse av å velge eller sosial eksponering, vil ha en sterkere virkning.

Nordmenn, og verdens velbergede befolkning forøvrig, rår over store private og offentlige midler og ressurser. Denne studien er en av svært få som undersøker den psykologiske grobunnen for hjelpeinnsats i forhold til verdens fattige. Dette kunnskapsfeltet har stort potensial for å øke menneskelig velferd i et globalt perspektiv. Mulighetene og ansvaret bør gripes av flere forskere.

Referanser

- Aronson, E. (1999). Dissonance, hypocrisy, and the self-concept. I E. Harmon-Jones & J. Mills (Eds.), *Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology* (ss. 103-126). Washington, DC: American Psychological Association.
- Aronson, E., Fried, C. B., & Stone, J. (1991). Overcoming denial and increasing the intention to use condoms through the induction of hypocrisy. *American Journal of Public Health, 81*, 1636-1638.
- Aronson, J., Cohen, G., & Nail, P. R. (1999). Self-Affirmation Theory: An Update and Appraisal. I E. Harmon-Jones & J. Mills (Eds.), *Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology* (ss. 127-147). Washington, DC: American Psychological Association.
- Berntsen, W. (2006). *Telefonundersøkelse om kjennskap og holdninger til Norad*. Oslo: MMI Univero.
- Bohner, G., & Wänke, M. (2002). *Attitudes and attitude change*. New York: Psychology Press.
- Carlsmith, J. M., Collins, B., & Helmreich, R. L. (1966). Studies in forced compliance: 1. The effect of pressure for compliance on attitude change produced by face-to-face role playing and anonymous essay writing. *Journal of Personality and Social Psychology, 4*, 1-13.
- Carlsmith, J. M., Ebbesen, E. B., Lepper, M. R., Zanna, M. P., Joncas, A. J., & Abelson, R. P. (1969). *Dissonance reduction following forced attention to the dissonance*. Paper presented at the Proceedings of the 77th Annual Convention of the American Psychological Association.
- Devine, P. G., Tauer, J. M., Barron, K. E., Elliot, A. J., & Vance, K. M. (1999). Moving beyond attitude change in the study of dissonance-related processes. I E. Harmon-

- Jones & J. Mills (Eds.), *Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology* (ss. 297-323). Washington, DC: American Psychological Association.
- Dickerson, C., Thibodeau, R., Aronson, E., & Miller, D. (1992). Using cognitive dissonance to encourage water conservation. *Journal of Applied Social Psychology, 22*, 841-854.
- Edwards, A. L., & Kilpatrick, F. P. (1948). A technique for the construction of attitude scales. *Journal of applied psychology, 32*(4), 374-384.
- Egeland, J. (2005). *I natt mens vi sov*. Artikkelen presentert på Arbeiderpartiets landsmøte, Oslo.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Festinger, L., & Carlsmith, J. M. (1959). Cognitive consequences of forced compliance. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 58*, 203-210.
- FN. (1948). *Verdenserklæringen om Menneskerettighetene*. Hentet 20. november, 2007, fra http://www.fn.no/fn_avtaler/menneskerettigheter/menneskerettighetserklaeringen.
- Harmon-Jones, E., Greenberg, J., Simon, L., Nelson, D. E., & Brehm, J. W. (1996). Evidence That the Production of Aversive Consequences Is Not Necessary to Create Cognitive Dissonance. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*(1), 5-16.
- Harmon-Jones, E., & Mills, J. (1999). An introduction to cognitive dissonance theory and an overview of current perspectives on the theory. I E. Harmon-Jones & J. Mills (Eds.), *Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology* (ss. 3-21). Washington, DC: American Psychological Association.
- Leippe, M. R., & Eisenstadt, D. (1999). A Self-Accountability Model of Dissonance Reduction: Multiple Modes on a Continuum of Elaboration. I E. Harmon-Jones & J. Mills (Eds.), *Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology* (ss. 201-232). Washington, DC: American Psychological Association.

- Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. *Archives of Psychology*, 22(140), 55.
- McGregor, I., Newby-Clark, I. R., & Zanna, M. P. (1999). "Remembering" dissonance: Simultaneous accessibility of inconsistent cognitive elements moderates epistemic discomfort. I E. Harmon-Jones & J. Mills (Eds.), *Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology* (ss. 325-353). Washington, DC: American Psychological Association.
- McKimmie, B. M., Terry, D. J., Hogg, M. A., Manstead, A. S. R., Spears, R., & Doosje, B. (2003). I'm a hypocrite, but so is everyone else: Group support and the reduction of cognitive dissonance. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 7, 214-224.
- Sakai, H. (1981). Induced compliance and opinion change. *Japanese Psychological Research*, 23, 1-8.
- Sakai, H. (1999). A multiplicative power-function model of cognitive dissonance: Toward an integrated theory of cognition, emotion, and behavior after Leon Festinger. I E. Harmon-Jones & J. Mills (Eds.), *Cognitive Dissonance: Progress on a Pivotal Theory in Social Psychology* (ss. 267-294). Washington, DC: American Psychological Association.
- Steele, C. M. (1988). The psychology of self-affirmation: Sustaining the integrity of the self. I L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (ss. 261-302). San Diego, CA: Academic Press.
- Stone, J., Aronson, E., Crain, A. L., Winslow, M. P., & Fried, C. B. (1994). Inducing hypocrisy as a means of encouraging young adults to use condoms. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, 116-128.

- Tedeschi, J. T., & Rosenfeld, P. (1981). Impression management and the forced compliance situation. I J. T. Tedeschi (Ed.), *Impression management and social psychological research* (ss. 147-179). New York: Academic.
- Tedeschi, J. T., Schlenker, B. R., & Bonoma, T. V. (1971). Cognitive dissonance: Private ratiocination or public spectacle. *American Psychologist*, 26, 685-695.
- Thurstone, L. L., & Chave, E. J. (1929). *The measurement of attitude*. Oxford, England: University of Chicago Press.
- Tobiasen, M. (2003). *En undersøgelse af holdninger til ulandsbistand og miljøbistand*. København: ACNielsen ACM.
- Vågane, L. (2002). Holdninger til og kunnskap om norsk utviklingshjelp 2001. Oslo–Kongsvinger: Statistisk Sentralbyrå.
- Wang, C. K. A. (1932). Suggested criteria for writing attitude statements. *Journal of Social Psychology*, 3, 367-373.
- Wood, W. (2000). Attitude change: Persuasion and social Influence. *Annual Reviews of Psychology*, 51, 539–570.

Vedlegg A

Rekkefølgen av spørreskjemaets seksjoner^a for de tre gruppene

Eksperimentgruppe 1	Eksperimentgruppe 2	Kontrollgruppe
1. Bakgrunnsinformasjon	1. Bakgrunnsinformasjon	1. Bakgrunnsinformasjon
2. Humanistiske verdier	2. Humanistiske verdier	2. Humanistiske verdier
3. Hjelpeatferd	3. Hjelpeatferd	3. Rettferdiggjøring
4. Rettferdiggjøring	4. Selvkritikk	4. Hjelpeatferd
5. Selvkritikk	5. Rettferdiggjøring	5. Selvkritikk
6. Hjelpeintensjon og tilløp til hjelpeatferd	6. Hjelpeintensjon og tilløp til hjelpeatferd	6. Hjelpeintensjon og tilløp til hjelpeatferd

^a Seksjonene ble presentert for forsøkspersonene under andre overskrifter. Her er de navngitt etter måleinstrumentene som hadde betydning for denne studien

Vedlegg B

Ledd i skala for humanistiske verdier

Leddene som inngikk i skalaen ble presentert under overskriften ”Ansvar for andre mennesker”, og hadde følgende innledning ”I dette avsnittet er vi interessert i dine oppfatninger om menneskers verdi og ansvar for hverandre. Sett kryss i den av de understående rutene som best uttrykker hvor uenig eller enig du er i påstanden.” Påstandene i leddene var som følger

1. Alle mennesker er like mye verdt.
2. Alle mennesker har rett til et trygt liv uansett hvor i verden de måtte bo.
3. Å la være å hjelpe et menneske i livstruende nød er like ille som drap.
4. Jeg har like stort ansvar for hvert av mine medmenneskers ve og vel som for mitt eget.
5. Folk bør være villige til å hjelpe andre som er mindre gunstig stilt

Vedlegg C

Ledd i skala for rettferdiggjøring

Leddene som inngikk i skalaen ble presentert under overskriften ” Oppfatninger om fattigdom og fattigdomsbekjempelse”, og hadde følgende innledning ” I dette avsnittet er vi interessert i dine oppfatninger om fattigdom andre steder i verden og bekjempelsen av den. Sett kryss i den av de understående rutene som best uttrykker hvor uenig eller enig du er i påstanden.” Påstandene i leddene var som følger

1. Fattigdomsbekjempelse er det internasjonale samfunn sitt ansvar slik at norske privatpersoner ikke behøver å bidra.
2. De virkelig rike må begynne å bidra til fattigdomsbekjempelse før det faller noe ansvar på alminnelige nordmenn.
3. Det er urimelig at vi skal bidra til å hjelpe verdens fattige når overklassen i fattige land lever i luksus.
4. Hvert land har ansvar for sine egne borgere slik at ingen behøver å hjelpe mennesker i andre land.
5. Fattigdomsbekjempelse er det offentliges ansvar slik at norske privatpersoner ikke behøver å bidra.
6. Vi har større ansvar for mennesker i vår nærhet enn for dem som befinner seg på andre siden av kloden.
7. De fattige i verden har det ikke egentlig ikke så ille.
8. De fattige i verden kommer seg ut av nøden på egenhånd hvis de tar seg sammen.
9. De fattige i verden har seg selv å takke.
10. Den hjelp vi forsøker å gi kommer sjelden fram til dem som skal ha den.
11. Våre forsøk på å hjelpe gjør vondt verre for de fattige.
12. Vi kan ikke hjelpe folk i andre land før vi tar oss skikkelig av våre egne.

13. Jordkloden ville ikke tåle det om de fattige fikk bedre levekår.

Forfattermerknad

Sivert Straume, Kristin Rasten og Tonje Næss Korshavn, Psykologisk fakultet,
Universitetet i Bergen.

Takk til Robert Wicklund for velvillig og innsiktsfull veiledning.

Korrespondanse vedrørende denne artikkelen rettes til Sivert Straume, Psykologisk
fakultet, Universitetet i Bergen, Postboks 7807, 5020 Bergen. E-post:

sivert.straume@student.uib.no